

M. Lezsák Gabriella

ATTILA HUN NAGYKIRÁLY TEMETÉSE

A folyómeder és a hármaskoporsó

55

„Tetemet tettük hármaskoporsóba.

Így vittük föld alá, föld alá, víz alá.

Íjak húrja pendül; nyílresszők suhognak;

hű szolgálid ottan körüléd borulnak;”

Gárdonyi Géza: *A láthatatlan ember*

Ahogy életéhez is számos legendás történet fűződik, úgy Attila halála (453) is rejtélyekkel teli. Kortárs feljegyzések szerint új házasságának nászéjszakáján orrvérzés, míg a szintén kortárs Gall Krónika (*Chronica Gallica*) úgy tudta, hogy merénylet okozta a hun nagykirály vesztét. Temetését számos mondaváltozatban őrzi a magyar színhagyomány, de megtalálható a leírása a gótok történetírója, Jordanes (6. század) *Getica* című munkájában és 13–14. századi nyugat-európai krónikákban is.

Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regényében (1902) állított emléket Attilának és korszakának. A hun nagykirály temetését Gárdonyi az írott forrásokon kívül a magyar színhagyomány alapján írta le, amelynek két legfontosabb mozzanata a sírkamra folyómederben való kialakítása és a holttest arany-, ezüst-, valamint vaskoporsóba helyezése. A kutatók körében közel másfél évszázada élénk vita tárgyát képezi, hogy ezek az európai temetkezési szokásoktól gyökeresen eltérő elemek vajon mennyiben felelhetnek meg a korabeli valóságnak. A legutóbbi kutatások, többek között Horváth Izabella és Hoppál Mihály meggyőzően bizonyították, hogy Attila temetése, köztük a folyómederbe és a többes koporsóba temetés, szerves része volt egy több ezer éven át használt ázsiai temetési rítusnak. Az alábbiakban az ezekre vonatkozó filológiai és régészeti adatokból tallózunk.

Hármaskoporsó

A 13–14. századi német krónikák, a *Szász Világkrónika* és Heinrich von München rimes világkrónikája szerint Attilát a Tisza folyó medrében arany- és ezüstkoporsóban helyezték végső nyugalomra. A magyar színhagyományban fennmaradt mondaváltozatban a hun nagykirályt „*napsugárba, holdsugárba, fekete éjszakába*” temették, amellyel a három fémkoporsót, az aranyat, az ezüstöt és a vasat szimbolizálták. A kínai és a lovasnomád kultúrkörben a vas a hatalmat, míg az arany a nap szimbólumaként, az ezüst pedig a hold jelképeként az égi származást je-

Attila ábrázolása a *Képes Krónikában*

lenti. A legendás három fém arra utalhat, hogy Attila az ókori kínai császárokhoz, vagy a belső-ázsiai hun (hsziungnu) sanjükhöz hasonlóan hatalmas uralkodó volt, ezért az ősi világnézet szerint rangjához méltó temetés illette meg.

A többes koporsó meglétét az ősi ázsiai kultúrák temetkezési szokásaiban a régészeti kutatások is bizonyítják. Az első többes koporsós sírok Kínából, a Kr. e. 5–3. évezredből származnak. A kínai elit temetkezéseiben évezredek keresztül használták a többes koporsót, amelyek száma az írott feljegyzések szerint az elhunyt társadalmi rangjától, gazdagságától függött. A kínai Hunan tartományban, Mavangtujban az 1970-es években a Kr.e. 2. századból egy olyan sírt tártak fel a régészek, ahol vörös, sárga és fekete lakkos koporsók voltak egymásba téve, a holttest a legbelső, vörös színű koporsóban nyugodott.

Az ázsiai hunok, a hszüingnuk elit rétegénél is megfigyelhető hasonló jelenség. A mai Észak-Mongólia területén található 212 síros noin-ulai temetőben a holttesteket gerendákból ácsolt fakamrában – az újabb párhuzamok alapján ma már egyértelmű –, hogy egy belső (ún. guan) és egy külső (ún. guo) koporsóban helyezték örök nyugalomra. Többek kö-

Gárdonyi Géza

Gárdonyi Géza, *A láthatatlan ember* című regény szerzője, 1900

Dai úrnő sírkamrája. Kína, Mavangtuj, Hunan tartomány
(<https://smarthistory.org/tomb-of-lady-dai/>.)

zött az orosz régész, Davidova is dokumentált hasonló sírokat a Cisz-Bajkál területéről, az itt feltárt hszüingnu temetőben két esetben dupla koporsóba temetkeztek. A kínai Ordosz területén és Belső-Mongóliában napjainkig szintén számos hasonlóan eltemetett magas rangú hszüingnu sírt azonosítottak a keleti Han-dinasztia kezdete körüli időszakból, a Kr. u. 1. századból, utalva a korabeli *Rítusok könyvére*, amely három koporsót ír elő a királyok számára. Az elit réteg többes koporsós temetkezését a mongol népmesék napjainkig megőrizték. Bese Lajos gyűjtése szerint a mesehőst, aki királyi sarj volt, halála után arany-, ezüst- és vaskoporsóba helyezték. Hoppál Mihály szerint ez a mese azért bír különös jelentőséggel, mert igen nehéz lenne elhinni, hogy a feltehetően írástudatlan mongol mesemondó ismerte volna a középkori latin kútfőket, sokkal valószínűbb, hogy a helyi folklórból, az élő szájhagyományból vette a hármaskoporsó motívumát.

Ennek a különleges temetési rítusnak Horváth Izabella szerint a Kárpát-medencei avar korszakban (6–8. század) is van halvány nyoma. Az elit réteg koporsós temetkezéseiből ugyanis gyakran kerülnek elő vékony aranylemezek,

amelyek rendszerint az elhunyt fölötti rétegben feküdtek, és a feltételezések szerint vagy a halotti leplet, vagy pedig a fakoporsót díszítették. Előfordul az is, hogy a fakoporsót a földbe létesített cölöpös sírépítmény védi.

A mai Ukrajna területén található Perescsepinóban – amit a kutatás a bolgár Kuvrat fejedelem sírjának tart és a 7. század közepe tájára datál – feltehetően szintén aranylemezekkel díszíthették a koporsót. Ezek az adatok azért is érdekesek, mert az Árpádokhoz hasonlóan a bolgár uralkodó dinasztia is Attilától származtatta magát.

A folyómederbe temetés

Jordanes, a gótok történetírója azt írta, hogy amikor Alarik, a nyugati gótok királya az 5. század elején Dél-Itáliában elhunyt, kincseivel a Busento folyó medrében temették el, a sírt ásó szolgákat pedig megölték. Mivel Alarik ariánus keresztény volt, és halálakor nem egy hatalmas birodalom élén állt, hanem egy fosztogató, letelepedésre alkalmas helyet kereső csapatot vezetett, több kutató, köztük Andreas Schwarcz osztrák történész úgy vélte, hogy a szintén gót származású történetíró pusztán azért, hogy Alarik nagyságát hangsúlyozza, egyszerűen áttemelte Attila temetési hagyományából a folyómedret. Akárhogyan is történt, az tény, hogy a folyómederbe temetéssel kapcsolatos európai hagyomány kizárólag Attilával függ össze, és Nyugat-Európában ez a temetési mód ismeretlen.

A folyómederbe temetésnél mindenekelőtt az a kérdés vetődik fel, hogy birtokában voltak-e az ókorban annak a technikai tudásnak, amellyel a folyót egy bizonyos időre elterelhetnék a medréből. Hogy ezt a korszakban sikeresen véghez tudták vinni, azt Ammianus Marcellinus (4. század), a késő római kor egyik jeles történetírója bizonyítja. Feljegyzése szerint Valentinianus nyugatrómai császár egy germán erőd bevétele során szakértőkkel és

nagyszámú katonai osztaggal tölgyzaluk felhasználásával sikeresen terelte el a Rajna egyik mellékfolyóját, a Neckart. Ez az adat azért is érdekes számunkra, mert a Neckar folyó nagysága a Tisza folyóval megegyező.

„Arra gondolt tehát (ti. Valentinianus), hogy másfelé vezeti a folyó medrét. Vízi építkezésben jártas szakértőket toborzott és nagy létszámú katonai osztag közreműködésével hozzáfogott a nehéz munkához. Napokon át tölgyzalukat ácsoltak és bocsátottak a folyó medrébe, de noha hatalmas cölöpökkel többszörösen megtámasztották, a magas hullámok mégis kimozdították azokat a helyükből, majd az erős áramlattól sodortatva elvesztek szem elől. Mégis győzött a császár vasakarata és a munka közben néha állig vízben álló katonák kitartása.” (Jordanes: *Getica*, Kiss Magdolna fordítása, 2004).

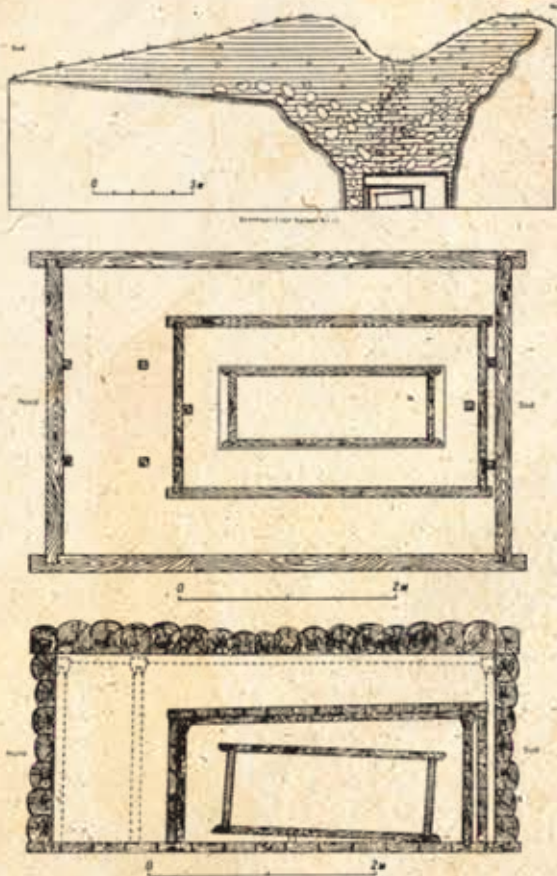
A folyómederbe temetés motívuma elsőként a mezopotámiai sumer kultúrában tűnt fel, amikor Gilgames király (Kr. e. 2100 körül) saját temetéséről az alábbiak szerint rendelkezett:

„halált érezvén, munkásoknak megparancsolta, hogy az Eufrátesz folyót térítsék el, és annak medrében kőből építsenek egy sírkamrát, arany oszlopokkal és diorit ajtókkal, hogy aki keresi, meg ne találja a sírt... feleségei, szolgálói és javai legyenek mellé fektetve... ezután az Eufrátesz folyó vizét újra a mederbe eresztették, és a víz ellepte a sírt. Az emberek a fogukat csikorgatták, megszággatták ruháikat, hajukat tépték, és sárral kenték be orcájukat.” (George, 2000. Horváth Izabella fordítása, 2022).

A folyó és a folyómeder az ókori Kína temetési rítusában is fontos szerepet játszott. A kínai történetíró, Szema C sien *Történeti feljegyzések (Shi Ji)* című munkája szerint az első kínai császár, Csin Si Huang-ti (Kr. e. 3. század) temetésénél a császár testét őrző többes koporsót egy föld alatti forrásban helyezték el, majd higanyfolyókat készítettek, amelyekkel a Sárga és a Jangce folyókat jelképezték:

Dai úrnő többes koporsója (<https://smarthistory.org/tomb-of-lady-dai/>)

A noin ulai (Mongólia) elittemető sírkamrás, többes koporsós temetkezése (Rugyenkó nyomán, 1969)

„A földalatti források harmadik rétegéig ástak és bronzot öntöttek a külső koporsó elkészítéséhez... aztán higannyal töltötték meg csatornákat, utánozva a Sárga és a Yangze folyókat” (Shi Ji, Watson, 1993. Horváth Izabella fordítása, 2022).

Csin Si Huangti temetkezési helye máig feltáratlan, de a komplexumban végzett előzetes szondavizsgálatok magas higanykoncentrációt mutattak ki.

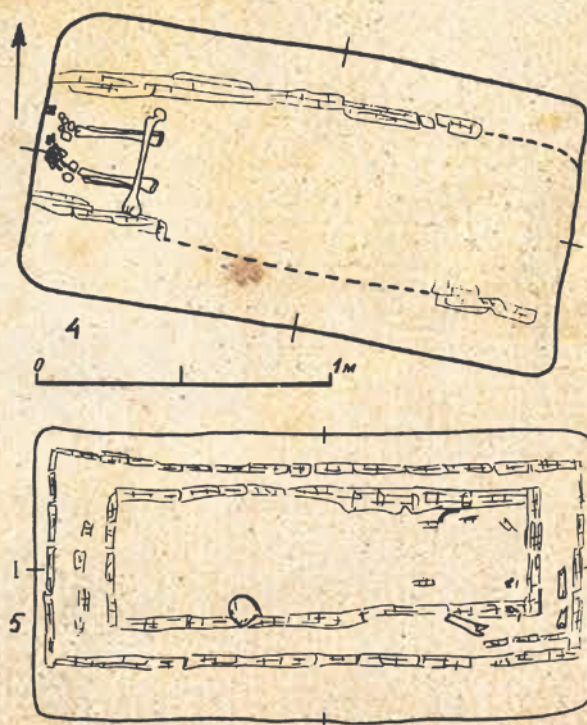
A steppei civilizáció elit temetkezéseinél szintén megtalálható a folyómederbe temetés. Ibn Fadlan arab földrajztudós és utazó (Kr. u. 10. század) a nyugati türk eredetű kazár uralkodók, a kagánok temetési szertartásának ismertetésekor említi ezt a rítust a Volga–Kaszipi-deltánál:

„Amikor a kagán meghalt, építenek neki egy nagy sírépítményt, húsz helyiséggel, és azok mindegyikébe sírt ásnak. A sírépítmény melletti nagy és sebes folyónak a vizét rávezetik a sírépítményre, hitük szerint azért, hogy sem a sátán, sem az ember, sem férgek, sem hullók ne férhessenek hozzá. Miután eltemették a kagánt, a temetést végzőket megölik, hogy ne tudja meg senki, hogy a sok kamra közül melyikben fekszik az eltemetett kagán.” (Simon Róbert fordítása, 2007)

A folyómederbe temetésnek az európai hunok régészeti anyagában is van nyoma. Bóna István Attiláról és a hunokról készült 1993-as munkájában említi, hogy a mai Románia területén, az észak-moldvai Concești mellett feltárt, fejedelmi leleteket tartalmazó hun kori sírkamra egykor feltehetően víz alatt lehetett. Ezt Maculevics ukrán régész is így vélte, ugyanakkor több hun kori fejedelmi sírt is felsorolt a mai Ukrajna területéről, amiket közvetlenül a folyók mellett találtak meg és tártak fel az ásatók. Közülük több sírkamráról is kimutatható volt, hogy egykor víz alatt lehettek, vagyis eredetileg feltehetően a folyómederbe létesíthették a sírkamrát.

Az Attila temetése kapcsán ismertetett különleges rítuselemek valódi létezésének két fontos tanulsága is van. Az egyik, hogy Gárdonyi Géza a hun nagykirály temetésének leírása során egyetlen kitalált elemet sem emelt be a regényébe, hanem a korabeli szájhagyomány és a fellelhető írott források alapján feltehetően az egykori valóságot írta le.

A fenti adatok azt is bizonyítják, hogy a népi emlékezetnek forrásértéket tulajdoníthatunk, hiszen képes lehet akár hosszú évezredek keresztül hiánytalanul megőrizni a számára kiemelkedően fontos történelmi eseményeket.

Két-koporsós elit xiongnu sír. Ivolga, Cis-Baikál, Mongólia, Kr. e. II–I. század (Davidova 1966 nyomán)